

Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Örtmece

Gülmira Ospanova*

Öz

Bir toplumun dünya görüşünün, millî ve dinî değerlerinin yaşatıldığı dilde bu hususlarla sıkı bağlantısı olan örtmece kullanımına çok rastlanır. Her alanda ve herkesçe kullanılabilen örtmece, önemli bir dil olayı olarak şiir dilinde de mevcuttur. Toplumdan kopuk olarak düşünülmesi mümkün olmayan şairin dilinde halkın kullandığı örtmecelerin yanı sıra özgün ifadelere de rastlamak mümkündür. Necip Fazıl'ın şiirlerinde de şairin dilde var olan örtmecelerden faydalanarak duygu ve düşüncelerini yoğurduğunu görmekteyiz. Şairin, çok sık üzerinde durduğu hususlar olan ölüm ve Allah sevgisine örtülü ifadelerle üstünlük kazandırdığı tespit edildi. Ölüm kelimesine genellikle doğrudan yer verilmezken, dinî terminoloji tercih edildiğinde de örtmece kullanımına rastlandı. Ayıp kabul edilen sözlerle ilgili ise eksilteli anlatımdan yararlandığı görüldü.

Anahtar Kelimeler

Örtmece, tabu, şiir, Türk kültürü, Necip Fazıl, ölüm

* Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi - Türkistan/ Kazakistan
gospanova@hotmail.com

Giriş

Örtmece, toplumda doğrudan adının söylenmesi kötü, ayıp, kaba veya uğursuz sayılan mefhumları daha uygun bir dille telaffuz etmede kolaylık sağlayan, anlatıma akıcılık kazandıran söz ve sözcüklerdir. Örtmece konusunu tam ve doğru anlayabilmek için tabudan bahsetmek gereklidir. Freud'a göre tabu, olağanüstü kutsal, aynı zamanda yasak, korkunç, tehlikeli, kirli ve gizemli olan her şeydir. Tabu, menşei ve nedenleri belli olmayan yasaklardır (1998: 13). "Tabu örtmeceyi doğurur. Çünkü tabu sadece bazı insanlara, hayvanlara ve nesnelere değil, onların isimlerine de yasak koyabilir. Yine de hoş olmayan şey, temelde kelime değil, nesnenin kendisidir." (Palmer 2001: 23). Tabu olan, yani adının söylenmesi bile bir nevi yasak olan nesne veya kavramları ifadede örtmeceler devreye girer.

Batı dillerinde, Fr. *euphémisme*, Alm. *verhüllung / euphemismus*, İsp. *eufemismo*, İng. *euphemism* kelimeleriyle karşılanan örtmece kavramı, Yunanca *εὐφημισμός* 'euphemismus' kelimesi ile karşılanır ve 'bir şey hakkında güzel söz söyleme, iyi, uğurlu söz söyleme' anlamı taşımaktadır (Demirci 2008: 22). Arapçada 'tevriye', 'taltif el-kelam' olarak geçen örtmece kavramıyla ilgili Üstüner şu bilgiyi vermektedir: "Türkiye'de eski dönemlerde "edeb-i kelâm, hüsnü tabir, güzelleme" (Bilginer 2001: 441), "asâlet" (Coşkun 2007: 186), "mümtaziyet" (Mevlevi 1984: 40), "iyi adlandırma" (Aksan 1982: 100) gibi isimler verilmiştir (2008: 3).¹

Örtmece için 'iyi adlandırma' teriminin yanı sıra 'güzel adlandırma' terimini de kullanan Aksan, şu tanımlamayı yapmıştır: "Güzel adlandırma, kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır (1982: 98)." Bu tanımlamadan hareketle, "dilde bilinçli bir değiştirme hareketi" (Türkmen 2009: 132) olan örtmecenin, konuşanın sosyo-psikolojik, dinî vb. sebeplerden dolayı uygunsuz bulunduğu sözcükleri daha uygun ve hafif olanlarıyla değiştirme eğilimi olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, "Kelimenin anlam boyutunda ortaya çıkan ve kullanımını hoş olmayan kelime veya kavramlar başka kelime veya kavramlarla yer değiştirir (Karabulut vd. 2013: 123)." Tabu çerçevesinde ve bir toplumun hayat anlayışına bağlı olarak yaşayan ve zamanla eş anlamlı kelimelerin de artmasına yol açan örtmeceler dili zenginleştiren bir anlam alanıdır.

Necip Fazıl Kısakürek'in Çile adlı şiir kitabını incelediğimizde, çok sayıda örtmecenin kullanıldığı görülür. Örtmecelerin asıl çıkış sebeplerinin farklılık arz etmesi dolayısıyla üç gruba ayrılarak incelenmesi yerinde olur. Ullman, tabuların ortaya çıkışına sebep olan psikolojik durumları göz önünde bulundurarak şöyle bir tasnif yapmıştır: 1. Korkuyla ilgili tabular (Tanrı, peygamber, cin vb. gibi dinî konularla veya batıl inançlarla ilgili hususlar); 2. Üzüntü veren kavramlarla ilgili tabular (hastalık ve ölüm); 3. Ayıp olarak kabul edilen kavramlarla ilgili tabular (vücut organları, cinsellik ve tuvalet terimleri) (1981: 205). Bu çalışmada Necip Fazıl'ın şiirlerinden elde edilen örtmece örnekleri, Ullman'ın tasnifi esas alınarak analiz edilecektir.

Ölümlle İlgili Örtmeceler

Ölüm ve ölümlle ilgili bütün kavramlar, ölümden sonraki belirsizliğin getirdiği duygu ve düşüncenin bir sonucu olarak soğuk ve ürkütücüdür. Doğrudan adı söylendiğinde insanları rahatsız eden, üzen bu tür kavramları daha güzel, kulağa hoş gelen, dolaylı söz ve sözcüklerle karşılama eğilimi çok eskiden beri başvurulan bir yöntemdir.

Sağol Yüksekaya, ölümün olumsuz taraflarını şu şekilde ifade eder:

Olumsuz bakışa göre ölüm, ümitleri solduran, insanı sevdiklerinden ayıran, geride kalanları sevgilisiz, yetim, öksüz bırakan, dünyayı karartan, derin üzüntülere sebep olan, müthiş acılar veren, matemlere gark eden şeydir. Bu bakışa göre ölüm, hayatın sevinçlerini, ümitlerini, güzellik ve zevklerini yok eden bir zalimdir ve çaresiz kalınılan korkunç bir sonudur. (2009: 32)

Türk inanç ve kültüründe genel olarak ölümü kabullenmişlik vardır. Kaçışı olmayan ölüm gerçeğinin karşısında boyun eğmişlik, ölümü ifade eden söz ve sözcüklerde hâkimdir. Türkçede ölümü anlatmak için başvurulan kelime kadrosu anlam ve sayı bakımından zenginlik arz eder (Ospanova 2014: 29-78). Bunu Necip Fazıl'ın şiirlerinde de görmek mümkündür.

Necip Fazıl, şiirlerinde hayatın işleyişi karşısında insanın trajik çıkmazını ortaya koyar. Hayatla insanın karşılaşması, insanın kendini hayat karşısında sonsuzlama arzusuyla büyük bir çatışmaya dönüşür. Şaire göre hayat, insana emanet edilmiş kutsal bir süreçtir. İnsana emanet olarak verilen bu kutsal süreç, onu kendi kaderiyle baş başa bırakır. Tek başına kendi rolünü oynayan insan, her ne kadar hayatı dizginlemeye çalışsa da bunu başaramaz. Bunun nedeni, hayatın insana istenmeden verilmesi ve istenmeden alınma-

sıdır. (Şahin 2009: 208-209)

Ölüm, Necip Fazıl'ın şiirinde bir sonudur. Ölümle birlikte insanoglunun bu dünyadaki hayatı sona erer. Ölüm, dünyada yaşarken gelinen son noktadır.

Niçin küçülüyor eşya uzakta?

Gözsüz görüyorum rüyada, nasıl?

Zamanın raksı ne, bir yuvarlakta?

Sonum varmış, onu öğrensem asıl? (Kısakürek 2009: 17)².

İnsanoğlu her an ölecekmiş gibi davranmalı ve öyle yaşamalıdır. Bir gün öleceğini ve hesap vereceğini düşünerek her iki dünyayı kenara bırakmamalıdır.

Suâl: Ey velî, insan nasıl olmalı, söyle!

Cevap: Son anda nasıl olacaksa hep öyle (Kısakürek 2009: 103).

Necip Fazıl, devlet töreni veya yüksek zümreye ait, İslam dinine, Türk örf ve âdetlerine uymayan bir cenaze törenini kabul etmez. Şair için tabutu taşıyacak, dört tarafından tutacak dört inanmış adam yeterlidir.

Son gün olmasın dostum, çelengim, top arabam;

Alıp beni götürsün, tam dört inanmış adam... (Kısakürek 2009: 111).

Ölmekle insanın varacağı yer bir sonsuzluk olarak telakki edilir. Ölüm sonrası, sonu olmayan bir dünyadır.

Diz çok ey zorlu nefis, önümde diz çök!

Heybem hayat dolu, deste ve yumak.

Sen, bütün dalların birleştiği kök;

Biricik meselem, Sonsuza varmak... (Kısakürek 2009: 20).

İnsanoğlunun yaşadığı dünya fâni bir dünyadır. Asıl hayat öteki, yani ebedî olan âleme aittir. İnsanoğlunun ölmesiyle ebedî hayatı başlar. Şaire göre kefen, ebedî olmanın bir simgesidir. Bilim ne kadar ilerlerse ilerlesin, asıl gerçek Allah'tır. Şair, Allah'ın adını zikrederek gerçek dünyaya ulaşmaya çalışır.

Ey akıl, nasıl da delinmez küfen?

Ebedî oluşun urbası kefen!

Kursa da boşluğa asma köprü, fen,

Allah derim, başka hiçbir şey demem! (Kısakürek 2009: 23).

Maddi hayatın geçiciliği 'yalan dünya' ve 'fânîlik' tabirleriyle dile getirilerek insanoğlunun ölümlü oluşuna dikkat çekilir:

O ki, pınar başında çeker suya hasreti;

Kadınında kadına, yurdunda yurda hasret.

Yalan dünyada bütün görünüşler iğreti;

Her şey, o şeye hazin benzeyişten ibaret (Kısakürek 2009: 29).

Sosyal hayatta insanlar fâni kelimesini çok fazla kullanırlar. Fakat bu kavramın içini dolduramazlar. Fânîliği en güzel ifade eden tabutun gıcirtısıdır.

Her ağızda, her telde, fânîlik dırılıtsı

Sonunda tek bir şarkı, tabutun gıcirtısı... (Kısakürek 2009: 110).

Maddi hayatın ve dünyanın geçiciliği, asıl var olanı hatırlatan bir yokluk olarak telakki edilir:

Var olan yoklukların ömrünü sürüyorum!

Aşklar bomboş kuruntu, hürriyetler esaret!

Yalnız, "Rakip" ismiyle Allah'ı görüyorum!

Bir yokluk ki, bu dünya, var olandan işaret (Kısakürek 2009: 29).

Yaşanılan dünyanın gerçek olmadığı düşüncesi aşağıdaki dizelerde de işlenmiştir. Hakiki hayat 'orada'dır:

Ölüm dedikleri, ölünceye dek;

Dünya, balı zehir, yalancı petek.

Orada bulursun, biraz bekle, tek,

Burada yaşamak sandığın düşü... (Kısakürek 2009: 115).

Ölüm, Türk kültüründe bir yolculuk olarak kabul edilmiştir. Ölen kişinin alınıp götürülüşü ve insanların onu bir yere bırakıp dönüşü, ölenin kendi

başına bir yolculuğa çıkması olarak düşünülmüştür (Törenek 2005: 130-132). Bu yolculuk, bazen bilinmez, korkulan bir dünyaya, bazen de mutlu, huzurlu yaşamın saltanat sürdüğü ebedî âleme yolculuktur. Bu düşünce, *ahiret yolcusu olmak, ahiret yolculuğuna çıkmak, ahrete gitmek* gibi ölümü örtük anlatan ifadelerde de kendini gösterir.

Gözlerinde aksi bir derin hiçin,

Kanadın yayılmış, çırpınmak için;

Bu kış yolculuk var, diyorsa için,

Beni de beraber al anneciğim!.. (Kısakürek 2009: 322).

Yolculuk olarak idrak ve telakki edilen ölüme at ile çıkmak, cenazenin tabutla götürülüşüne işarettir. Doğrudan adının söylenmesi pek hoş olmayan tabutun, Türk kültüründe büyük önem taşıyan ata benzetilerek dolaylı yoldan ifade edilmesi örtmecenin güzel örneklerindedir. Tabut bazen cansız at, bazen yağız at, bazen de tahta attır.

İşaret bekliyorum, yağız atım eyerli;

Yanarım sorarlarsa, ne getirdin değerli? (Kısakürek 2009: 109).

Ölüm, Necip Fazıl'ın şiirlerinde 'cansız at' kavramıyla karşılanır.

Bilmem, kaç kaç geçe,

Bilmem, kaç kaç kala,

Ya erkence, ya geççe,

Sıram gelir, hoppala!

Altımda gacır gucur,

Kışner durur cansız at... (Kısakürek 2009: 126).

Ölüm, sevinç ve mutluluk kaynağıdır. Yaradan'la kavuşma, sonsuz ve gerçek yaşama ulaşmanın mutluluğudur. Bir bayram sevinciyle karşılanır ölüm. Şair, ironik bir üslupla âdeta ölümün soğuk yüzünü yumuşatır.

Ölüm ölene bayram, bayrama sevinmek var;

Oh ne güzel, bayramda tahta ata binmek var!... (Kısakürek 2009: 148).

Gerçek dünya için çalışan, yalancı dünyanın nimetlerine kanmayan insan

için ölüm sıkıntı değildir. İyi insanlar ölmez, iyi atlara binerek giderler. “İnancımızın bir gereği olarak kabullendiğimiz ahiret, ruhun bu ölümle birlikte yeni bir yolculuğa başladığı düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Bunun sonrasında varılacak en güzel yer, cennettir (Törenek 2005: 130).”

Ne kervan kaldı, ne at, hepsi silinip gitti,

İyi insanlar iyi atlara binip gitti (Kısakürek 2009: 239).

Ölümlle ilgili diğer kavramlarda olduğu gibi mezar da soğuk, ürkütücüdür. Aşağıdaki mısralarda ‘servili çukur’ örtülü ifadeyle mezar kastedilmiştir. Servi, Türk kültüründe ölümlle özdeşleşmiş bir ağaçtır. Ölümün, yani fâniliğin sembolüdür. ‘Çukur’ demekle de mezar kelimesinin telaffuzundan kaçınılmıştır.

...İşte servili çukur;

Ve ölümsüz hakikat! (Kısakürek 2009: 126).

Cenazenin tabuta konularak musalla taşına kadar götürülmesi, bir taşıma aracı olan tahtirevana benzetilmek suretiyle örtmecelenmiştir.

Başını bir gâyeye satmış kahraman gibi,

Etinle, kemiğinle, sokakların malısın!

Kurulup şiltesine bir tahtaravan gibi,

Sonsuz mesafelerin üstünden aşmalısın! (Kısakürek 2009: 159).

Ölümün uyku gibi algılanması ve ifade edilmesi de Türk kültüründe yaygın bir husustur. “Bu yaklaşımda ölmek bir tür istirahata çekilmektir (Sağol Yüksekaya 2009: 26).” Nitekim bunu *ebedî uyku* ‘ölüm’, *ebedî uykuya dalmak* ‘ölmek’ vb. ifadelerde de görmek mümkün. Ancak bu uyku uyanılması mümkün olmayan bir uykudur. Böyle demekle bir bakıma ölümün soğuk yüzünün bir nebze olsun yumuşatıldığını söyleyebiliriz.

Ağızıma soğuk kurtlar dolacak, gözüme kum;

Dipsiz kuyu, sürdükçe zaman, sürecek uykum... (Kısakürek 2009: 137).

Şair, ölümünün başının göğsüne düşmesiyle olacağını ve canının bedenden ayrılacağını ifade eder. Ölümü kalkılmayacak bir uykuya benzetir.

Bir gün, sönük göğsüme düştüğü vakit başım,

Benden ayrılıyormuş gibi bir can yoldaşım,

Gittikçe uzaklaşan bu sesi duya duya,

Yavaşça dalacağım, o kalkılmaz uykuya... (Kısakürek 2009: 214).

İnsan er veya geç ölümü tadacaktır. İnsanın dünyaya gelmesiyle dünyaya göz yumması arasındaki zaman bir gün sona erecek, insana verilen dünyada yaşama süresi dolacaktır.

Bir yürek, bir yürek, kutuda, tık tık...

Korkarım, saat kaç diye bakamam.

Son vapur kalkarken atlayamadık,

Kapılar kapandı, vâdeler tamam (Kısakürek 2009: 297).

Halk arasında ölüm 'vadenin yetmesi' olarak isimlendirilir. Şair, ölüm için 'vâdeler tamam' ifadesiyle örtülü bir anlatım kullanır:

Anlamam, anlatamam;

Düşen düştü peşime,

Artık vâdeler tamam... (Kısakürek 2009: 323).

Aşağıda alıntıladığımız şiirinde ise şair, 'gittiler' ifadesiyle ölen kişilerden sanki bir yolculuğa çıkmışçasına bahseder. 'Müebbet' tabiriyle, ölümün fâni dünyanın tam tersine sonsuzluk olan bir âleme gitmek olarak algılandığını gösterir. İnsanoğluna verilen yaşama süresi dolunca gelen ecel vaktine 'günü gelir' demek suretiyle ölüm için zaman kavramını kullanarak daha yumuşak ve örtülü anlatım sergiler.

Gittiler... Bana dünyam

Birdenbire boş geldi.

Seçilmez oldu eşyam.

Odalarım loş geldi.

Gözlerim müebbet,

Günü gelir elbette...

Gelir, Melek nöbette,

Safa geldi, hoş geldi (Kısakürek 2009: 132).

Ölüm, İslam inancına göre bir yok oluş değildir. Allah ile gerçekleşecek büyük randevudur, diriliştir, şehadettir (Sezgin 1993: 27). Vadeler tamam olunca Tanrı'ya dönüş başlar. Bu randevu, alelade bir görüşme değildir. Bu, Tanrı ile görüşme, sorgu gününün beklenmeye başlanmasıdır:

Büyük randevu... Bilsem nerede, saat kaçta?

Tabutumun tahtası, bilsem hangi ağaçta? (Kısakürek 2009: 136).

Can insana bir emanet olarak verilir. Günü geldiğinde insan, canını asıl sahibine teslim eder. Canın bedeni terk etmesiyle ölüm gerçekleşir:

Ağlayın, âşinasız, sessiz, can verenlere,

Otel odalarında, otel odalarında!.. (Kısakürek 2009: 161).

Ölüm, örtülü bir ifadeyle 'can vermek' şeklinde kullanılır:

Deniz, bu yerde ölüm korkusu kadar derin;

Kocaman bir kuş gibi geliyor peşimizden,

Ruhu, bu kapkaranlık suda can verenlerin... (Kısakürek 2009: 215).

Necip Fazıl'ın şiirlerinde tekrarlanan 'can' kelimesinin kullanımıyla yapılan ve 'ölmek üzere olmak' anlamını veren 'can çekişmek' ifadesiyle örtülü anlatım sağlanmıştır:

Kazanda su kaynasa, sanki ben pişiyorum;

Bir kuş bir kuş öldürse, ben can çekişiyorum... (Kısakürek 2009: 282).

İnsanoğlu bir gün öleceğini bile bile ecele çare arar durur sanki. Aciz olan insanoğlu âdeta ölümsüzlük peşindedir:

Gökte zamansızlık hangi noktada?

Elindeyse yıldız yıldız hecele!

Hüküm yazılıyken kara tahtada,

İnsan yine çare arar ecele! (Kısakürek 2009: 114).

Örtmece yapmanın yollarından biri ödünçleme, yani Türkçe kelimelerin

yerine yabancı eş anlamlısını kullanmaktır. Bu ise yabancı kelimelerin anlamını tam kavrayamamak veya ana dilindeki bir söz kadar tesir edemesinden kaynaklanır denebilir. Böylece Türkçe 'ölüm' kelimesinin Arapça karşılığı olan 'ecel' kullanılarak ölüm anını resmeden bir ifade biçimi ortaya çıkmıştır:

Allah bir! demektense ecel teri dökerken,

Ölüversem, beklenmez ânda 'Allah bir' derken (Kısakürek 2009: 57).

Türk kültüründe ölüm ritüelleriyle ilgili olarak toprak motifinin önemi büyüktür. Bu husus İslam anlayışıyla da örtüşünce topraktan gelen insanın toprağa döneceği gerçeğinden hareketle, Türkçenin ölüm ile ilgili söz varlığında toprak sözcüğü yoğun bir kullanıma sahip olmuştur. Şairin şu dizelerinde geçen toprak sözcüğüyle de ölüm ve defin örtülü olarak anlatılmıştır:

Doymayan nefis, gözünü kara toprak doyursun!

Soframıza açlığı besleyenler buyursun! (Kısakürek 2009: 86).

Ölen kişiden bahsederken hem ölene saygılı olmak hem yakınlarını üzmemek düşüncesinden hareketle saygı içeren örtmeceler kullanılır. Bunun için 'ceset' değil, 'naaş' daha uygun bir ifadedir:

Geceler çekmeyin benim için hüüzün,

Gelin siz, ruhumu tenimden süzün;

Bırakın nâşımı yerde gündüzün,

Gölgemi alın da kaçın geceler! (Kısakürek 2009: 225).

Ölüme doğru giden kişi, yağız atlı süvariye benzetilir. 'Yağız atlı süvari' kavramıyla dünya hayatının hızlı oluşu, güzel bir benzetmeyle anlatılır.

Yağız atlı süvari, koştur, atını, koştur!

Sonunda kabre çıkar bu yolun kıvrımları.

Ne kaldırımlar kadar seni anlayan olur,

Ne senin anladığın kadar, kaldırımları... (Kısakürek 2009: 159).

Necip Fazıl'ın şiirlerinde ölüm ile hayat karşılaştırması kendini fazlaca hissettirir. Ölümün yaşamın bir parçası olduğu ön plana çıkar. Ölümün anlamı

hayatın varlığıyla açıklanır.

Şair şiirlerinde ideal insanın değil, yaşayan, beklentileri, korkuları ve kaygıları olan insanın hayat ve ölümlle mücadelesini anlatır. Çünkü ona göre hayatın kendisi ölümün tek muhatabıdır. Ölüm, hayatla kendini insana sunar. İnsan ise bu durumu bilmeye ve anlamaya çalışarak kendi varoluş sürecini tamamlar. Nitekim insan, hayat ve ölüme anlam veren en önemli canlıdır. Bu yönüyle Necip Fazıl şiirlerinde hayat ve ölüm trajedisini bütün insanlığın adına duyumsar ve ortaya koyar. (Şahin 2009: 219).

Din Bağlantılı Örtmeceler

Ölüm gibi tabuya en çok maruz kalan konulardan biri de dindir. İlkel çağlardan beri insanlar tabiatüstü varlıklara, mutlak iradeye inanmışlardır. İyi veya kötü her şeyin Tanrı'dan veya tabiatüstü varlıklardan geldiği düşüncesi hâkimdi. Hem korku hem de saygı içeren bağlılık duygusuyla bu varlıkların adlarını dolaylı, örtülü olarak dile getirmişlerdir. Kelimenin büyümesine inanmanın da etkisiyle korktukları, hatta dehşete kapıldıkları ve aynı zamanda saygı da duydukları hususlarda kelimeleri kodlama eğilimi göstermişlerdir. Üçok'un dediği gibi, herhangi bir şeyin adı, onun ayrılmaz bir parçası olup o şeyi tanımlayan bir sembol veya işaret değildir. Tanrı'nın veya bir ilahın adını zikretmek, onun varlığını ispat etmek demektir. Dolayısıyla dinler tarihine bakıldığında, söylencesel adların büyümeden kurtulmak için oluşturulan birçok yeni sözcükle dolu olduğu görülür (1947: 31-32). Bu bağlamda insanlar genel olarak Allah'ın adını doğrudan söylemektense, onu güzel sıfatlarıyla zikretmeyi tercih ederler. Ullmann'ın tasnifinden hareket edilmesine karşın Necip Fazıl'ın şiirinde sadece korkudan hareketle değil sevgi, saygı ve hürmetten dolayı da dinî isimler örtülü bir ifadeyle yer almıştır.

Şair, Allah sevgisini işlediği şiirlerinde Allah'ı çeşitli adlarıyla anar. Bunlardan birileri 'Yaradan' şeklindeki Türkçe ifadedir:

Rüzgâr öyle esti, öyle esti ki,

Her şey uçup gitti, kaldı Yaradan.

Ayna düştü, hayal, perdelerdeki

Bir akiscik gibi çıktı aradan (Kısakürek 2009: 31).

Allah'ın adı farklı kelimelerle ifade edilir.

Yaradan, rahmetini kahrından üstün saydı;

Ne olurdu hâlimiz, gözyaşı olmasaydı? (Kısakürek 2009: 60).

İnsanoğlunun ölümle pazarlık edecek hâli yoktur. Sadece teslimiyet ifade eden kelimeler kullanmaktan başka bir şey yapamaz:

Ne var ki, pazarlığa girişecek ecelle;

Sermayem tek kelime, Allah azze ve celle... (Kısakürek 2009: 47).

Allah'a âşık olan kimse sıkıntı yaşamaz. Şair, bütün sıkıntuların çaresi olarak Allah aşkını gösterir:

Rabbim, Rabbim, bu işin, bildim neymiş Türkçesi;

Senin aşkın ateştir, ateşin gül bahçesi... (Kısakürek 2009: 51).

İnsanoğlu nefsi ile mücadele içerisinde. Bu mücadelede sabırlı olan kişi Allah'a ulaşır.

Sabır, incecik sırat;

Murat içinde murat.

Sabır Hakka tevekkül.

Sabır Hakka itimat (Kısakürek 2009: 73).

Tasavvuf düşüncesine yer veren şair, en üstün makam olarak hayret kavramını dile getirir. 'Hayr et' kelimesi ile şair sonunun güzel olmasını ister.

Şeyh-i Ekber'e göre en üstün makam, hayret;

Ben de şaşkınlardanım, Rabbim sonumu hayr et!.. (Kısakürek 2009: 88).

Allah'ın adını zikretmeyip 'o' şahıs zamiriyle ifade etmek de bir örtmece yapma yoludur:

Bütün sevdiklerin elden gittiyse;

O var!

Kalacak kim var ki, dost tomarından?

O var! (Kısakürek 2009: 32).

Allah bazen de 'gökyüzü' kavramıyla örtük anlatılır:

Tam otuz yıl saatim işlemiş, ben durmuşum;

Gökyüzünden habersiz, uçurtma uçurmuşum... (Kısakürek 2009: 35).

Tanrı'dan sonra sevgi ve saygıya en çok layık görülen Peygamber'dir. Şair, Peygamberimize olan sevgisini aktarırken onu örtülü olarak dile getirir. En güzel benzetmeler en güzel insan olan Hz. Muhammet'e yakıştırılır. O, güzel adlandırmalarla taçlandırılır.

O, Allahın emriyle Kâinat Efendisi;

Varlığın Taçı, varlık nurunun ta kendisi... (Kısakürek 2009: 80).

Şair, Hz. Muhammet'e büyük bir sevgi ile bağlıdır. Cennetin müjdecisi, ümmetin kurtarıcısı olarak görür:

Müjdecim, Kurtarıcım, Efendim, Peygamberim;

Sana uymayan ölçü, hayat olsa teperim! (Kısakürek 2009: 81).

Tezat sanatından yararlanan şair, Allah ve Peygamber aşkıyla yanmaktan zayıfladığını, buna karşın manevi aşkla piştiği için herkül gibi güçlendiğini ifade eder:

Allah, Resûl aşkıyla yandım, bittim, kül oldum!

Öyle zayıfladım ki, sonunda herkül oldum (Kısakürek 2009: 376).

Türkçede cin, şeytan gibi varlıkların adları doğrudan söylenmeyip dolaylı yoldan dile getirilir. Kökü eski inançlara dayanan, adını söyleyince maddeleşerek insanlara zarar verir düşüncesiyle kodlanarak ifade edilen varlıkları şair 'uçanlar' diye ifade eder:

Uçanlar, iç fezada mesafeyi yenesi;

Sayıları yakacak kadar ışıık senesi... (Kısakürek 2009: 97).

Ayıp / Müstehcen Sayılan Kavramlarla İlgili Tabular

Toplumda en ayıp, müstehcen olarak kabul edilen kavramları ifade etme zorunluluğu doğduğunda örtmecenin anlatımı kolaylaştıran özelliğinden istifade edilir. Böylece anlatılmak istenen konu daha kibar bir şekilde ve karşıdaki insanı kırmadan, üzmeden iletilmiş olur. Leech'in de dediği gibi

(1981: 45) “Örtmece / euphemizm sayesinde insanlar, kendilerini iğrendirecek veya rahatsız edecek şeyleri söylemeyi ve onlarla yaşamayı mümkün hale getirmişlerdir.” (Arslan Erol 2002: 36).

Cinsellik bir tabudur. Açıkça bahsedilemeyen, mecbur kalındığında ifadelerin itinayla seçildiği, tabunun tabu olarak kendini en çok hissettirdiği bu konudur.

Örtmece yapmanın en basit yollarından biri de, yazıda söylenmek istenmeyen kavramın adının yerine noktalama işaretleri kullanmaktır. Eksiltili anlatım da diyebileceğimiz bu husus, hem anlatılmak isteneni eksiksiz olarak iletir hem de konuşan kişiyi yüz kızartıcı duruma düşmekten kurtarır. Ayıp sözlerle ilgili eksiltili anlatımdan yararlanan şair, ‘anladın’ kelimesiyle ayıbı vurgular:

Öyle bir sokak ki, bu

Her köşede bir kadın;

Geçene, öz yolcusu

Gibi bakar... Anladın... (Kısakürek 2009: 165).

Sonuç

Sonuç olarak, Türk toplumunun ve kültürünün bir parçası olan şairin eserlerinde o toplumun kültürel zenginliklerinin, geleneksel özelliklerinin resmedildiğini görmek mümkündür. Kısakürek'in şiirlerinde kullanılan örtmecelerin hemen hepsinin ölüm ve Tanrı, peygamber aşkı üzerine olduğu açıkça görülür. Şair, günlük yaşamda insanın iç içe olduğu konuları edebî bir dille şiirlerine yansıtır. Ölüm, Kısakürek'in şiirlerinde hiç de korkulacak bir şey değildir. Bilâkis mutluluğun, gerçek hayatın ve Allah'a kavuşmanın bir yoludur. Şair, ölümü doğal ve güzel bir olgu olarak algılar ve şiirlerine de öyle yansıtır. Genellikle ölüm kelimesini doğrudan kullanmayıp daha olumlu, güzel ve örtülü ifadelerin yardımıyla edebî bir dille ölümü anlatır. Örtülü anlatım kullanması gerektiğinde dilde mevcut olan söz varlığından istifade etmenin yanı sıra özgün kullanımlara da yer verir. Günlük konuşmadan siyasete kadar her alanda ve her zaman başvurulan örtmece söz ve sözcüklerin şiirlerde de bu anlatım tarzı ile bulunması doğaldır. Bu bağlamda edebî eserler örtmece kullanımı bakımından ele alınmak suretiyle gün ışığına çıkarılacak olan örtülü ifade tarzları, örtmecenin kullanım sa-

hasının genişliğini, örtmece yapımında başvurulan yöntemlerin çeşitliliğini, örtmecenin değişken tabiatını, dile kazandırdığı eş anlamlı kelimeleri ve akıcılığını göstermenin yanı sıra Türkçenin ifade zenginliğini gözler önüne serecektir.

Açıklamalar

- 1 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ospanova 2014: 4-17.
- 2 Metindeki manzum alıntılar Kısakürek'in Çile isimli şiir kitabından yapılmıştır. Kitabın künyesi kaynakçada gösterilmiştir.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan (1982). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)* - III. Ankara: TDK Yay.
- Arslan Erol, Hülya (2002). "Tabu (Taboo) ve Kelimelerin Anlam Alanlarına Etkisi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 2: 35-56.
- Bilginer, Hayriye (2001). "Batı dillerinde ve Türkçede güzel adlandırmalar". *Türk Dili* 598: 441- 445.
- Coşkun, Menderes (2007). *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*. İstanbul: Dergah Yay.
- Demirci, Kerim (2008). "Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine". *Milli Folklor* 10 (77): 21-34.
- Freud, Sigmund (1998). *Totem ve Tabu*. Çev: Niyazi Berkes. İstanbul: Çağdaş Matbaacılık Yay.
- Karabulut, Ferhat ve Gülmira Ospanova (2013). "Örtmece Sözlerin Mantığı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Karşılaştırmalı Model Analizi". *Teke Dergisi* 2/2: 122-146.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2009). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yay.
- Leech, G. (1981). *Semantics. The Study of Meaning*. USA.
- Ospanova, Gülmira (2014). *Türkiye Türkçesinde Örtmeceler*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Palmer, F.R. (2001). *Semantik*. Çev: Ramazan Ertürk. Ankara: Kitâbiyât.

- Sağol Yüksekaya, Gülden (2009). "Türklerde Ölümün Algılanışı 'Ölmek' Karşılığı Kullanılan Kelimelerden Hareketle". *Uçmağa Varmak Kitabı*. Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol Yüksekaya. İstanbul: Kitabevi Yay. 3-40.
- Sezgin, Ahmet ve Cengiz Yalçın (1993). *Türk Edebiyatında Ölüm Şiirleri Antolojisi*. İstanbul: Ünlem Yay.
- Şahin, Veysel (2009). "Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde 'Hayat ve Ölüm' Trajedisi". *Erdem* 53: 207-220.
- Tahir-ül Mevlevi (1984). *Edebiyat Lügatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Törenek, Mehmet (2005). "Yol ve Yolculuk Benzetmeleri Bağlamında Şiirimizde Ölüm". *Erzurum A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 28: 129-143.
- Türkmen, Seyfullah (2009). "Türkçedeki Örtmece Sözler". *Karadeniz Araştırmaları* 6 (23): 131-140.
- Ullmann, S. (1981). *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Basic Black well and Mott Ltd.
- Üçok, Necip (1947). *Genel Dilbilim*. Ankara: Sakarya Basımevi.
- Üstüner, Ahat (2008). "Örtmecelere Bağlı Alıntılar". *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. Ankara.

Euphemism in the Poetry of Necip Fazıl Kısakürek

Gülmira Ospanova*

Abstract

In any language, in which the world view of a society and its national and religious values are being preserved, the use of euphemism is often encountered. Euphemism, which can be used by everyone and everywhere in society, is also found in poetic language. The language a poet uses cannot be totally detached from society, yet the poet also creates original expressions that are not commonly found in the language of the society in which he/she lives. In a similar way, we can see that Necip Fazıl Kısakürek is one of those Turkish poets who made use of euphemism in a certain way. As is well known, two of the themes he focuses on are “death” and “the love of Allah”. It can be seen that Kısakürek gave supremacy to these themes by using metaphors as well as implicit expressions called euphemism. It has been identified that in his poems the word “death” is not expressed explicitly or directly; instead, religious terms are preferred by the help of euphemisms. On the other hand, when he wants to use a word which has a shameful meaning, Kısakürek makes use of ellipsis.

Keywords

euphemism, taboo, poem, Turkish culture, Necip Fazıl, death

* Dr.,Hoca Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University - Turkistan/ Kazakhstan
gospanova@hotmail.com

Эвфемизмы в поэзии Неджип Фазыла Кысакюрек

Гульмира Оспанова*

Аннотация

Эвфемизмы, являясь языковым отображением мировоззрения, религиозных и национальных ценностей народа широко используются в нашей жизни. Эвфемизмы, как важное языковое явление, используемое во всех сферах и всеми, присутствуют и в поэзии. В языке поэта, которого невозможно представить без его народа, можно встретить как единицы эвфемистического характера в разговорном языке, так и авторские новообразования. При исследовании поэзии Неджип Фазыла, мы увидели, что поэт с помощью эвфемистических единиц, передает свои мысли и эмоции. Было выяснено, что темы смерти и любви к Богу, к которым поэт так часто прибегал, были возвышены эвфемистическими способами выражения.

Поэт избегает прямого употребления слова «смерть», а также в случае необходимости употребления религиозных терминов предпочитает эвфемистические зашифровки. Для эвфемизации неприличных слов, в качестве эвфемистических способов выражения поэт использует эллипс.

Ключевые слова

эвфемизм, табу, стихи, турецкая культура, Неджип Фазыл, смерть

* док. Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави - Туркестан/
Казахстан
gospanova@hotmail.com